

IN MEMORIAM

PŘEKRAČOVAT HRANICE ČESKÉ KOTLINY

Kosmopolita demokratického socialismu Antonín J. Liehm (1924–2020)

Není jednoduché vzdávat hold člověku, který se narodil bezmála o šedesát let dříve než sám pisatel. Takové počínání může lehce sklouznout k patosu, nebo naopak k informativnímu objektivismu slovníkového typu. S vědomím možného selhání je však nutné takové riziko podstoupit. Myslím, že Antonín J. Liehm by na mém místě začal zhruba takto: potkali jsme se několikrát; poprvé jsem se za ním vypravil ještě jako student, přivítal mě v neformální kožené bundě a na můj ostych odpověděl přátelským pohoštěním v lobby hotelu, kde zrovna jako porotce filmového festivalu pobýval; na rozdíl od mnoha jiných jeho generace se nikdy nestyděl za to, že je levičák... Při cestě vlakem přemýšlím o tom, že rozhovor s ním sice již bohužel neudělám, avšak že nemohu-li studentkám a studentům v souvislosti s českým filmem šedesátých let jeho jméno nezmínit, nemůže stejně tak bez zmínky o něm vyjít ani nynější číslo *Kontradikcí*.

Novinář, publicista a překladatel A. J. Liehm stál prakticky u všeho zajímavého, co se v českých i slovenských intelektuálních kruzích v šedesátých letech odehrávalo. Spoluformoval tvářnost *Literárních novin*, jednoho z nejlivnějších týdeníků své doby, a roku 1968 platil za hlavního iniciátora radikálně demokratického deníku *Lidové noviny*. Vedle toho k vydání připravil knihu s českými a slovenskými spisovateli a knihu rozhovorů s muži a ženami, již se podíleli na vzniku české a slovenské filmové vlny šedesátých let. Krátký „běh“ československého jara přerušený vojenskou invazí a následnou normalizací zlikvidoval jak velkorysý projekt nezávislého socialistického deníku, tak Liehmovy knižní plány. Obě zmíněné publikace vyšly nejprve v exilových

nakladatelstvích či anglických překladech, v českém originále teprve po roce 1989.¹ Jestliže první kniha měla historicky přílehlavý název *Generace* a mohla by nést podtitul „roku 1968“, její anglický titul *The Politics of Culture*² zase nejlépe vystihuje Liehmovu vizi kultury coby změnotvorného činitele. Jak svou myšlenku formuloval na konci šedesátých let, kultura osvobozená od politického diktátu na jedné straně a diktátu trhu na straně druhé byla v Liehmových očích teprve schopna plně rozvíjet člověka žijícího tváří v tvář negativním aspektům moderní civilizace. Spolu s lidským individuem se též měla proměňovat i společnost oproštěná od deformující moci politiky a peněz. Neuskutečněnou vizi demokratického socialismu si Liehm odnesl do exilu. Stejně jako mnoho jiných se tam podílel na aktivitách československé politické opozice, nikdy se však nehodlal spokojit se světem žabomyšších sporů česko-slovenských zahraničních komunit. Svým založením byl A. J. Liehm totiž „kosmopolita“, člověk důsledně se pohybující v několika kulturách současně. Nejblíže mu byla vedle české kultura francouzská, stejně dobře se ale pohyboval v německém či anglofonním prostředí. Podobně jako některé meziválečné postavy české komunistické žurnalistiky (Stanislav Budín, Josef Guttmann či Otto Katz) Liehm nikdy svoji novinářskou činnost neuzavíral do české kotliny. Jako jeden z mála českých intelektuálů soustavně sledoval dění ve slovenské části republiky a v redakcích světových levicových periodik se pohyboval, nakolik mu to dovolovaly podmínky státního socialismu, naprosto přirozeně. Představoval ten typ novinářské osobnosti, která byla schopna kvalifikovaně připravit interview s největšími intelektuálními postavami své doby: s Vercorsem, Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartrem, György Lukácsem, Peterem Brookem a dalšími.³

V exilu se tedy vcelku přirozeně pohyboval dvojím směrem. Jednak v rámci skupiny soustředěné kolem časopisu *Listy* cílil na českojazyčné prostředí a jednak směřoval k projektům evropského rozměru. Jedním z nich měla být pravidelná mezinárodní antologie s názvem *L76*, kterou měl mimo jiné zaštitit Günter Grass spolu s Heinrichem Böllem. Vícejazyčný čtvrtletník se hlásil k odkazu demokratického socialismu a chtěl oslovovat anglické, německé, francouzské a italské publikum. Vedle Liehma měl mezi páteří editory patřit Jiří Pelikán a německý bohemista Thomas Rothschild. Byť z vydávání v plánované podobě nakonec sešlo, sama jeho organizace je cenným dokladem snah o boření geografických hranic a pokusů o hledání socialistických spojení. Druhým projektem byl roku 1984 založený časopis *Lettre internationale*. Ten vycházel v bezpočtu jazykových mutací a svým panevropským charakterem překračoval nejen Československo, ale i v osmdesátých letech znovunalezený region střední Evropy. Příznačné je, že zatímco v českém prostředí zůstává tato Liehmova iniciativa nedocenená,

¹ Antonín Jaroslav Liehm, *Generace* (Praha: Československý spisovatel, 1990); též, *Ostrě sledované filmy* (Praha: Národní filmový archiv, 2001).

² Antonín Jaroslav Liehm, *The Politics of Culture*, přel. Peter Kussi (New York: Groove Press, 1970).

³ Viz obě vydání jeho knihy rozhovorů Antonín Jaroslav Liehm, *Rozhovor* (Praha: Československý spisovatel, 1965 a 1966).

historik a politolog Roman Léandre Schmidt ji pojednal jako obdivuhodnou snahu o udržení levicových a kulturních debat od Atlantiku po Ural.⁴

Když v prosinci roku 2020 Antonín J. Liehm zemřel, většina českých médií se omezi-la na lakonické a nicneříkající noticky. Pro domácí prostředí byl podobně jako Milan Kundera moc světový, kosmopolitní s pejorativním příděchem podezřelého „globetrotterství“. Intelektuál, který otevřeně hovořil o socialismu jako o inspiraci a který nadto kritizoval tržní principy, jednoduše do české polistopadové intelektuální scény nezapadl a zapadnout nejspíše ani nemohl. Patrně také proto zůstával dlouhou dobu v Paříži a do Prahy se vrátil až kvůli neutěšenému zdravotnímu stavu své manželky nedlouho před svou smrtí. Dost možná lze ale také české nepřijetí postav typu Liehma spolu s vytěsněním jakýchkoliv alternativních úvah k nastávajícímu a později reálnému kapitalismu považovat za příčiny trvalého provincialismu české polistopadové veřejné debaty. Navzdory generační propasti mezi mnou a Antonínem J. Liehmem chci proto na závěr říci za *Kontradikce* toto: I když nepřijímáme dědictví osmašedesátého roku nekriticky, nezapomínáme na něj a v mnohém jej rozvíjíme. Přinejmenším v tom smyslu, že v Liehmově duchu chceme být časopis český, nicméně také – a to důsledně – internacionální.

Jan Mervart

⁴ Viz Roman Léander Schmidt, *Lettre internationale: Geschichte einer europäischen Zeitschrift* (Paderborn: Brill-Fink, 2017).